

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З ТЕРНОПІЛЬЩИНОЮ

Постановка проблеми. У статті йдеться про походження дружини Михайла Грушевського Марії Грушевської з Вояковських, про обставини одруження Михайла та Марії Грушевських у Скалі над Збручем (тепер – смт. Скала-Подільська Борщівського району). Також висвітлено постать родича Марії пароха Скали отця Олександра Левицького. Автор статті не оминув епістолярні та мемуарні джерела родин Грушевських та Левицьких, де йдеться про їхні взаємини та про приїзди Грушевського у Скалу.

Зв'язки Михайла Грушевського з нашим краєм започаткувалися з приїздом вченого до Львова у 1894 р., метою якого було очолення новоствореної кафедри історії України при Львівському університеті. У Галичині Грушевський одразу поринув у наукове, а далі й громадсько-політичне життя «українського Р'ємонту». Згодом саме тут він влаштував і своє особисте життя. Ось як пізніше вчений сам про це писав: «Оженився я 1896 р. з Марією Вояковською, львівською учителькою, яка була вірним другом і тямущим товаришем мені в моїй діяльності» [8, с. 178].

Яким же було походження Марії Сильвестрівни Грушевської? Про дитячі та юнацькі роки Маринці [як називали її рідні. – *Автор*] збереглося мало відомостей. Проте, знаємо, що цей період її життя пов'язаний з Тернопіллям. 8 лютого 1868 р. в селі Підгайчики Золочівського повіту (зараз Зборівського району) в родині місцевого пароха отця Сильвестра Вояковського народилась четверта дитина – дівчинка на ім'я Марія Іванна. Старшими за неї в сім'ї були: Олімпія Кароліна (1851 р. н.), Еміль (1858 р. н.) та Сильвестр (1862 р. н.) [8, с. 63]. Саме в Підгайчиках провела Марія перші дитячі роки. Доля не була до неї ласкавою. Марія Вояковська втратила батька, коли їй не виповнилося й двох років [3, с. 64-65].

Великої скрути зазнали вдова та діти Сильвестра Вояковського. Мати Марії Кароліна (з дому Зембович) після смерті чоловіка перебралася до Тернополя, де, придбавши дім, утримувала себе і чотирьох дітей, винаймаючи його студентам [2, с. 87]. На 1880 р. Марія, напевне, вже була круглою сиротою. Це підтверджує документ про надання опікунства над малолітньою Марією чоловікові рідної старшої сестри Олімпії отцю Олександру Левицькому (Додаток А). Палке бажання стати освіченою людиною, незважаючи на фінансові нестатки, привело Марію 1885 р. до учительської семінарії міста Львова. Відверто свідчить про матеріальну скруту, в якій на той час перебувала семінаристка, «Сведоцтво убожества», видане їй церквою Святого Успення у Львові. У документі зазначалося, що «Марія Вояковская [...] есть вкрайно убога, ибо не маючи отца ани матери, удержується в школах лиш з милосердия» [6, с. 24]. 1 липня 1887 р. Марія отримала свідоцтво з відзнакою і була скерована практиканткою в містечко Скалу над Збручем, де й розпочала вчительську працю з 1 серпня в місцевій п'ятирічній школі [2, с. 87]. Швидше за все, Марія сама попросилася до Скали на практику, адже в 1886 р. отець Левицький, її офіційний опікун, був призначений парохом місцевої церкви Святого Миколая (Додаток Б). Про її постійне проживання в містечку свідчить запис у метричній книзі «Спис людности», котра зберігається у церкві Святого Миколая в Скалі-Подільській, де Марія Вояковська вписана до «дому пароха» разом з усіма дітьми та іншими родичами Левицького (Додаток В).

1 жовтня 1889 р. Марія Вояковська отримала патент вчительки і повинна була навчати дітей в скалецькій школі ще протягом 4-х років [2, с. 87]. Таким чином, Марія вчителювала в Скалі до кінця серпня 1893 р. За час свого перебування в містечку молодий педагог брала активну участь в житті українства, допомагала в усіх громадських справах отцю Левицькому. За її активної участі було відкрито при читальні «Просвіта» бібліотеку, також вона часто виступала на різних ювілейних вечорах, співала в місцевому хорі і взагалі зарекомендувала себе хорошою вчителькою та людиною.

Повністю змінюється життя Марії Вояковської після 1893 р., тобто від тоді, як вона почала працювати вчителькою – практиканткою в першій польській жіночій віділовій школі імені королеви Ядвіги у Львові [2, с. 88]. Там вона заводить дружбу з Соломією Крушельницькою, Наталією Кобринською, Ольгою Барвінською та Йосифою Федак. Існує думка, що якраз на весіллі останньої, де Марія Вояковська і Михайло Грушевський були свідками, та під час дво-триразових відвідин вечорниць «Бесіди» і приглянулася молодому професорові Марія Вояковська [5, с. 12]. Ось яким було освідчення вченого: «Думаю, що для Вас не тайна моя симпатія до Вашої особи. Я мушу знати, чи можу будувати на її які більші надії. [...] Шукаю товариша щирого, розумного і доброго, співробітника в праці громадській, аби жити з ним душею в душу» [1, с. 24].

Грушевський виявився добрим психологом і знавцем людських душ й не помилився у своєму виборі. Марія не тільки вирізнялася серед оточення освіченістю, красою і розумом (Додаток Г), але й була для свого чоловіка доброю господинею, терплячою і люблячою дружиною, зразковою матір'ю для їхньої єдиної доньки Катерини. Про дружність стосунків в сім'ї Грушевських свідчать їхні сучасники. Та й сам Грушевський всюди старався підкреслити значимість своєї дружини в його повсякденному житті. Недарма саме їй вчений присвятив найбільшу працю свого життя – «Історію України-Руси» (Додаток Г), а в листах до Володимира Антоновича, Олександра Кониського та інших спільних знайомих майже ніколи не забував передати вітання від неї [8, с. 178]. Слід до біографії Марії Грушевської додати, що за життя вона не була тінню свого чоловіка, хоча після народження Катерини Марія Сильвестрівна залишила вчителювання, повністю присвятивши себе хворобливій доньці. Для Михайла вона стала справжнім «співробітником у праці», завжди була в курсі всіх його викладацьких, наукових, громадських справ. А ще Марія Сильвестрівна досконало володіла кількома іноземними мовами, вільно перекладала з французької, англійської, німецької, норвезької, російської мов й тому свого часу була відома як перекладач та мистецтвознавець [6, с. 27]. Її переклади на українську мову оповідань А.Чехова, Е.Золя, Ф.Копе та інших письменників, а також статті на мистецькі теми друкувалися у «Літературно-науковому віснику», «Артистичному віснику» та інших виданнях кінця ХІХ – початку ХХ століть. В 1917 р. як літературознавець обиралася до складу Театральної Ради, а як громадський діяч – до Центральної Ради у Києві [8, с. 175]. А тепер зупинімося на обставинах власне одруження Михайла та Марії Грушевських у Скалі над Збручем. В місцевій церкві Святого Миколая не збереглося ніяких записів про вінчання, та з листів Михайла до своїх рідних чітко випливає, що шлюб все ж відбувся саме в Скалі. Так, мати вченого Глафіра Захаріївна повідомляла, що молодший брат Михайла, Олександр Грушевський, бажав би бути присутнім на вінчанні, але не була певна, чи встигне оформити паспорт через російсько-австрійський кордон та «найдет ли эту Скалу?» [4, с. 169]. А передували цьому непорозуміння про саме місце вінчання. За листуванням Михайла Грушевського з батьками відомо, що вони намагалися переконати старшого сина вінчатися в православній церкві чи то в Києві, чи то в котрійсь з церков Київської губернії, де служили священиками рідні Грушевських. Особливо непокоїв батька той факт, що в разі вінчання в греко-католицькій церкві син мав дати підписку «крестить детей униатами» [4, с. 168]. Батьки нареченого шукали прийняттого виходу з делікатної ситуації. Ось як про це пише Михайлові сестра Ганна: «Папа вчера огорчился, прочитавши твое письмо, и все говорил, что раз ты дашь подписку крестить детей униатами, то тебя заставят это сделать, если ты будешь жить в Австрии [...]. Вот мы и хотим просить дорогую Мариночку, чтобы она приехала в Россию [...]. Так было бы совсем хорошо: и Марина осталась бы униаткой, не изменила бы своей вере, и подписки бы с тебя никакой не требовали, так что дети были бы православными, а это успокоило бы мамочку, а в особенности Папу. Если бы ты не захотел венчаться в самом Киеве, – могли бы повенчаться в деревне [...]. Пусть Марина не сердится на нас, – мы с Мамусей от души ее уже теперь любим и понимаем, что ей хотелось бы повенчаться во Львове и тяжело ехать венчаться в неизвестный край, но мы просим ее пожалеть тебя и нас и исполнить нашу общую просьбу. Ведь сестра [Олімпія Левицька. – Автор] ее тоже может поехать с нею в Россию, а не может, – будут ее ждать мать и сестра, Мамочка и я, – в Киеве. Подумай хорошенько об этом, дорогой мой; прошу и дорогую сестричку Марину не сердиться на меня и подумать над нашим предложением» [4, с. 167]. Та все ж наречений зважив на просьбу Марії бути вінчаною саме в Галичині в колі рідних та отцем Левицьким, котрий так багато важив у її житті. Шлюб відбувся 23 травня 1896 р. Грушевський був дуже педантичною людиною і, очевидно, вже після приїзду з весілля зі Скали 26 травня у метричну книгу львівської греко-католицької церкви Святих Петра і Павла він ще раз зареєстрував свій шлюб. Напевне, цю церкву відвідували у Львові Грушевські, бо саме в ній 6 липня 1900 р. було охрещено доньку Катерину. За допомогою запису з цієї церкви було точно встановлено дату вінчання у Скалі. Ось текст даного запису: «Наречений: Грушевський Михайло [...]. Наречена: Вояковська Іванна Марія [...]. Свідки: Балько Йосип, парох с. Турильче, Вояковський Еміліан, капітан 100 полку піхоти у Кракові. Звінчав 23 травня 1896 р. о.Олександр Левицький, греко-католицький парох м. Скала Борщівського повіту» [5, с. 12], (Додаток Д). Родичі Михайла Грушевського були високоосвіченими людьми й уступили нареченим, а також в листі поблагословили майбутнє подружжя: «Дорогие наши Мишенька и Марина. Наконец то дождались давно ожидаемого известия о Вашем венчании. Поздравляем Вас, мои дорогие, дай Бог Вам счастливую жизнь супружескую жить да поживать, здоровья и всего благополучия наживать, а нам старикам порадоваться о Вас» [4, с. 171].

Впродовж 1896-1910 років подружжя Грушевських часто навідувалося в родинних справах до Скали. Тут Михайло Грушевський знаходив спокій і відпочивав від повсякденної напруженої праці. Ось як згадує скалецькі «вакації» сам Михайло Сергійович, які були з нагоди весілля Людмили Левицької влітку 1906 р.: «Спитється мині добре, проводжу час в садку, що дуже пригадує Сестренівку [село Сестринівка Бердичівського повіту Київської губернії, де служив священиком

дід по матері Захарій Оппоков. – Автор], й рішився ужити сеї ідилії довше. [...] Читаю белетристику й лінохую. Без кінця ходжу по городі, обдумуючи плян дальших глав VI тому і всячину» [йдеться про 6-й том «Історії України-Руси». – Автор] [7, с. 87]. Останній приїзд Михайла Грушевського до Скали відбувся з трагічної нагоди: на 60-му році життя помер Олександр Левицький. Вчений покинув усі свої справи й прибув на похорон та особисто ніс труну з тілом покійного на місцеве кладовище разом з іншими родичами. Ось як писав про цю сумну подію сам Грушевський у листі до рідної сестри Ганни в Київ на початку жовтня: «О.Левицький вмер в четвер – хвороба серця, очевидно, вмер легко, без болів і не передчуваючи смерті. Мар[инця], приїхавши в п'ятницю, вже не застала. Я виїхав в суботу на похорон, що був у неділю; Кулюню [доньку Катерину. – Автор] не взяв, пожалував її... Ховали дуже поважно і святочно; зіхалася вся родина, більш 20 душ; в похороні йшли 34 священники, а народу провозало мабуть тисяч до 10, з містечка і сіл доокресних. Велику честь віддали покійному, похорон трівав цілий день... Погода була прегарна» [7, с. 88-89].

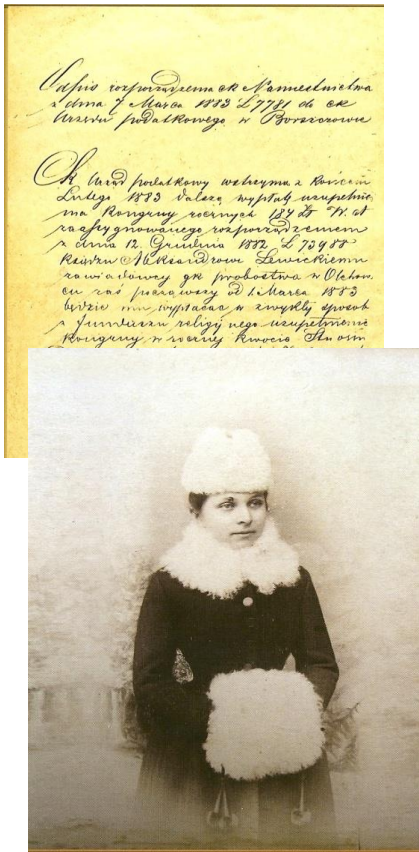
Насамкінець – декілька слів про постать Олександра Левицького та про багаторічне листування між Михайлом Грушевським та парохом зі Скали. Отець був одним з провідників українського руху та громадського життя у містечку та цілому повіті. Засновник читальні «Просвіти», для якої збудував просторий дім, що став центром просвітнього життя Скали і околиці. У 1902 р. невеличку позичкову касу при читальні перетворив на «Міщанську касу» з мільйонним обіговим капіталом. Звичайно, що з такою непересічною особистістю у Грушевського склалися не лише родинні, а й дружні стосунки. У своєму листуванні вони обговорювали тодішню політичну ситуацію в Галичині та справи у Науковому товаристві імені Шевченка. Так, у листі від 7 червня 1896 р. Левицький висловлював свою думку щодо справ у НТШ: «Чому не висунете свою персону на председателя протів Барвінського? – тра було троха енергійніше взятись за діло, та й Барвінського загнати в кут» [7, с.87], очевидно, маючи на увазі обрання Грушевського головою НТШ на місце Олександра Барвінського.

Обговорювали вчений і душпастир й вибори до Галицького краєвого сейму у 1900 р.: «А що, яка там ситуація політична? Яка гадка о виборах? Ми ще якось не зорентувались!, а по моїй гадці випали би вибори не конче лихо, якби не ті наші нещасні партії! Поминувши вже кацапню [йдеться про москвофілів. – Автор], але та радикальна партія – даруйте – то дійсно боляк дуже тяжкий! Що вони вже не понаписують, нагорляють, то і найзимніша кров взбуриться! Та якого чорта хотят? [...] Вуйку [так називали в родині Левицьких Грушевського. – Автор], робіт з своїми впливовими людьми що лиш мож, аби наші сили при так важкій акції не роздроблювалися і не пожерались взаємно!» – писав О.Левицький до Львова 26 вересня 1900 р. [7, с. 87-88]. Отак спираючись на минуле, твориться майбутнє нашої держави. Відрадно, що донедавна маловідомі сторінки історії Тернопільщини привідкриваються країнам й ніби «промовляють», що й на наших теренах творив великий син нашого народу Михайло Грушевський.

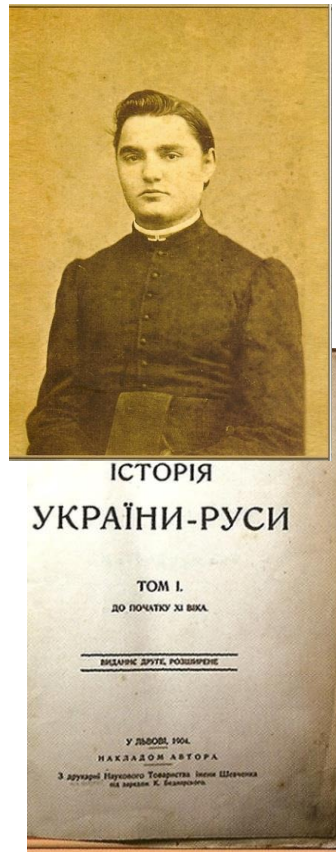
Література

1. «Ваш люблячий...М.Грушевський» (Маловідомі документи з родинного архіву) / Публікація М.А.Панової, О.Б.Пантюхової // Архіви України. – К., 1996. – № 1–3. – С. 24.
2. Дзюбан Р. Перший президент України одружився в Скалі-Подільській // Літопис Борщівщини. – 2000. – № 9 – С. 86–90.
3. Дзюбан Р. Село Підгайчики – батьківщина Марії Грушевської: З циклу «Галицька родина Михайла Грушевського» // Пам'ятки України. – № 1–2 – С. 58–65.
4. Кучеренко М. До історії львівського періоду життя Михайла Грушевського // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 166–176.
5. Магунь М. Львівські адреси Михайла Грушевського // Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові. – 12 с.
6. Матяш І. Катерина Грушевська. Життя і діяльність. – Київ, 2004. – 236 с.
7. Панькова С. Михайло Грушевський та Олександр Левицький у світлі епістолярних та мемуарних джерел // Український археологічний щорічник. Нова серія. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 83–91.
8. Пиндус Б. Особисті та родинні сторони життя сімейства Грушевських і їх зв'язки з Тернопільщиною // Тернопілля '96: Регіональний річник. – Тернопіль, 1996. – С. 171–185.

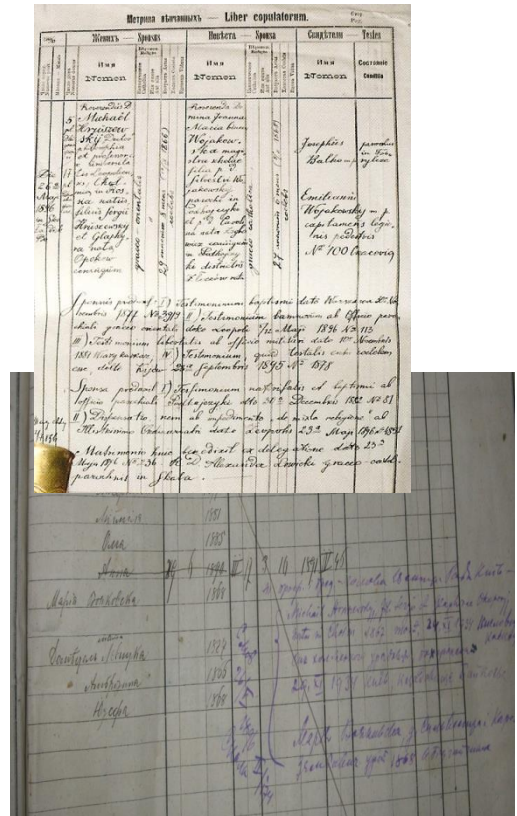
ДОДАТКИ

Г

Г

Д

Додаток А. Документ про надання Олександрові Левицькому опікунства над Марією Вояковською, 1880 р., з видань Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові (далі – ДММГ), оригінали зберігаються там саме

Додаток Б. **Олександр Левицький** в роки навчання в духовній семінарії, з видань ДММГ

Додаток В. Сторінка з церковної книги «Спис людности», що знаходиться в храмі Святого Миколая у Скалі-Подільській, з архіву автора

Додаток Г. **Марія Вояковська в юнацькі роки**, з видань ДММГ

Додаток Г. **І том «Історії України-Руси»**, 1904 р., з видань ДММГ

Додаток Д. **Запис про шлюб Михайла та Марії Грушевських**, здійснений у церкві Петра і Павла у Львові, де вказується на Скалу як на місце вінчання; 1896 р., з видань ДММГ